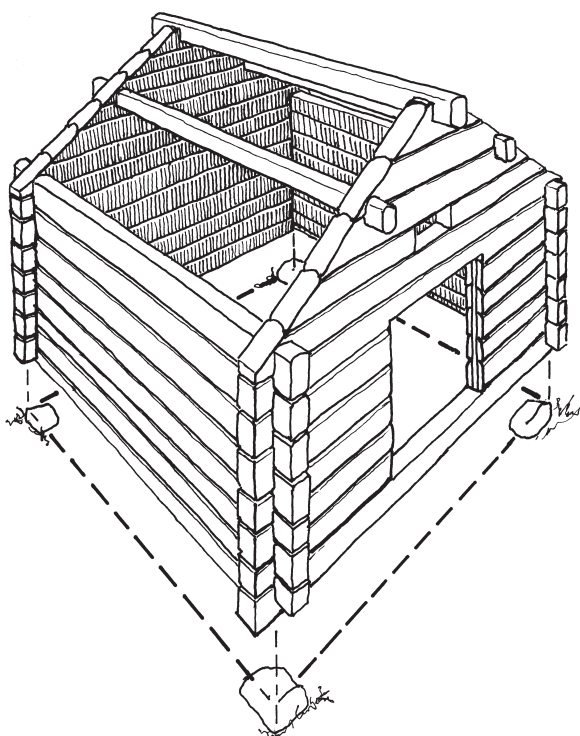

Timmerväggar

*Timmerstomme.
Illustration Bertil Bonns.*

Bakgrund

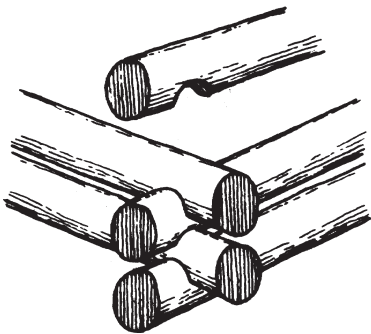
Tekniken att timra väggar synes ha funnits här i Norden åtminstone sedan vikingatiden. Troli- gen har den här byggmetoden kommit till oss öster från, alltså Ryssland-Karelen. Stockarnas anliggning mot varandra i den längsgående fogen (såt på sydvästerbottniskt mål eller sat

på nordvästerbottniskt) görs likadan genom långa tider och även om knutningsmodellerna varierar. Genom att "dra såtet" sker en tillpassning av den övre stocken till den nedre, och då draget huggs ut i den övre bildas ett hålrum för tätningmaterialet. Förr var detta husmossa.

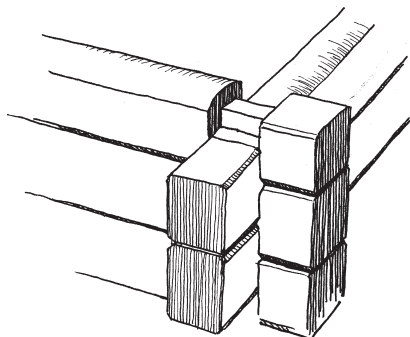
Knutar

Där stockarna sammanfogas i hörnen är det främst två krav, som skall tillgodoses.

Det skall ske en låsning så att hörnet blir stabilt, och det skall bli så tätt som möjligt. Det sistnämnda var viktigt under de långa tider bakåt, då det var timmerstommen, som utgjorde det viktigaste skyddet mot köld och blåst. Så har det också utbildats ett stort antal knuttyper med variationer både i tid och i olika trakter i landet. I det byggnadsbestånd vi har kvar i Västerbotten är det vanligen det raka, sågade knuthaket som finns. Det är alltså i bebyggelse ungefär från 1800-talets mitt och framåt. I äldre hus träffar man på tröskelknuten, där liksom en tröskel (kallas även betta) är tillskapad inuti knuten. Dess funktion är förstås tätningen. Skiljelinjen i tid mellan de här två är naturligtvis inte rak och entydig, men som sagt, 1800-talets mitt synes vara ett hyggligt riktmärke. Fr.o.m. 1890-talet, då inpanelning av husen var det gängse, blir den släta låsknuten en vanlig typ.

Laduknut av typen överhaksknut.

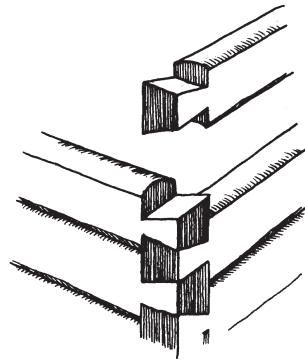
*Rak, sågad dubbelhaksknut.
Kan även vara huggen.*

Rötskador

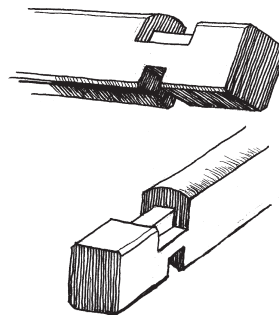
Den helt dominerande skadetyper är rötskador vid väggarnas nederkant. Oftast är det bottenstocken – men ibland är det fler – som har farit illa. Orsaken är vanligen enkel, marknivån har stigit genom att växtlighet har lagrats på genom åren, takdroppet har gett god bevattning där hängrännor saknas. När så marken når träväggen sugts markfukten upp, och rötsvampar förstör veden. En sekundär effekt uppträder gärna, det uppluckrade virket pressas ihop av husets tyngd, och det blir en sättning i stommen. Det här är en retfull skada, eftersom reparationerna är ganska besvärliga medan det förebyggande arbetet skulle ha varit lätt. Det gäller att i tid gräva undan marken och förhindra vattenstänk, så att väggnerkanten står fritt och kan hålla sig torr.

Det kan också förekomma att en sättning bryr på otillräcklig bäryta på grundstenarna, men det är tursamt nog mer ovanligt.

Längst ned på insidan av väggen, alltså under

Laxknut utan hak för inklädnad med panel.

För att förbättra knutarnas täthet utvecklades sinnrika huggtekniker med sneda hak, tröskel och halsningar. Illustrationer Bertil Bonns.

golvet, kan det också vara ett problemställe. Det hänger då ihop med att man har velat täta mot sockelns insida, och i anslutningen mellan sockel och vägg. Materialet kan vara någon fyllning, ibland jord eller torv och har alltså förmågan att dra markfukt. Det här kallas ibland mullbänk. Där fyllningen når virket skadas detta om det inte isolerats med näver eller papp.

Reparationer

Då man skall reparera får man förstås först skaffa sig en bild av rötskadans omfattning. Hur djupt in är virket förstört? Har stockens bärighet påverkats? Har någon sättning skett? I en typ av fall är bara en del av stockens tjocklek skadad, och en större del är friskt virke. Då är det i regel framkomligt med s.k. halvsulning. Man avlägsnar det murknade virket till det djup som behövs – antag t.ex. 5 cm – och strävar till att få ett jämnt djup på urtaget. (Till det här arbetet är ett huggverktyg med tvärställd egg bra.) Urtaget fylles sedan med friskt virke av passande tjocklek, som man gör trångt i både över- och nederkant. Det fästes med trä dymlingar eller skruv.

Där hela stockens tjocklek är skadad gäller det att byta hela stocken på den sträcka som är nödvändig. (Man kan också säga ur bara en halv stockhöjd.) Är det en kortare sträcka och ingen sättning har skett, kan möjligen det nya materialet trängas in utan att man lyfter i väggen. Oftast finns dock behov av att med domkrafter pressa upp stommen för att få in utbytesstocken. Är det ett mindre hus kan det gå med domkrafterna placerade vid de tvärgående väggarna, men är det längre sträckor krävs det att man tar i också någonstans i mitten, och då behövs där någon typ av klack (fastbultad sparr e.d.) att sätta domkrafterna under.

Skarvning

Då en stock behöver skarvas vill man ha en förbind ring i skarven, så att de två delarna hänger ihop. En gängse bladskarv är en bra modell. Det bör också vara stöd mot marken under en sådan skarv.

Kraven på noggrannhet och bra utseende kan man förstås sätta lite olika, beroende på om det handlar om en synlig timmerfasad eller en timmer somme, som skall ha beklädnad.

Utbutikkningar

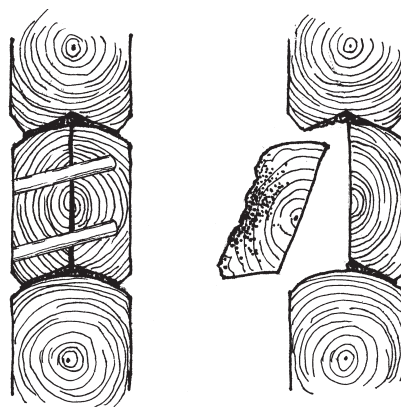
Utbutikkning i en äldre timmervägg är ett fenomen, som förekommer ibland. Det kan bero på långt avstånd mellan knutpunkter, skador i virket vid öppningar, sättningar mm. Timmerstockarna, som är s.a.s. travade på höjden har ingen bra stabilitet i sig, utan den åstadkommes av knutarna och gåtar i öppningarna. Sådana här defekter kräver vanligen att stående, av tyvande virken måste tillföras. Det gängse sättet är att sparrar (125x125 mm eller 100x100 mm) anbringas på ena eller båda sidorna, och dessa dras ihop hårt med genomgående bultar (gängade stänger). Det är inte något att skämmas för att man får en synlig sparre eller liten låda på timmerväggen.

Sättningar

Vissa sättningar och deformationer är inte ovanliga i gamla hus, och i många fall är det inte mycket att bekymra sig över. Om situationen har stabiliserats och deformationerna är måttliga kan insatserna för att justera och ordna till bli oproportionerligt stora.

Knutbrädor

Knutskallar, som står länge utan beklädnad tar åt sig mer fukt än väggen i övrigt p.g.a. ändträet mot det fria. Det blir gärna så med tiden att knutarna vittrar och det kan börja lossna bitar. Går det långt blir låsningen i knuten försämrad. Vid enstaka defekter kan man kanske fylla i med klotsar, men är det mycket bitar borta är det svårt att få det långsiktigt bra. Till sist får man ta till det grepp som ägare till timmerhus har fått göra genom tiderna – att klä in knutarna med

"Halvsulning" av timmer. Ill. Bertil Bonns.

bräder. Är timmerytorna i övrigt i fun ggrande skick går man bara runt knutskallarna med inklädnadsbräderna. Den lilla påverkan på utseendet, som det blir, är inget att bekymra sig för.

Såtkanter

Vid riktigt gamla timmerfasader är inte ovanligt att den lilla sneda "hylla" som bildas vid såten har anfräts av nederbörd och sol. Det kan finnas sprickor, ytlig röta och ibland längsgående fickor. Det är ett utsatt ställe och det är samtidigt ytved här. Har sprickor och uppluckring skett tar virket åt sig ännu mer fukt än vanligt. Därför kan det göra god nytta att gå med yxan längs sådana såt och tälja bort skrotet. Det medför något bredare ränder i fasaden men den nackdelen får man ta om man vill förlänga timmerfasadens liv en tid. Handlar det då om omålade fasader så blir det naturligtvis ljusa ränder en tid, men det jämnar naturen snart ut. Det kan också vara nyttigt att stryka tjära på sådana här kanter.

Inpanelning

Ibland står man emellertid där med en timmervägg, som har mycket skador här och var över ytan. Om fickor, som nämns ovan, har stått i årtionden så kan rötskadan var flera centimeter djup. Södra fasaden, som vanligen är mest utsatt för vittring och påverkan, kan vara avsevärt mer "nedgången" än de övriga. Det finns någonstans en gräns, där det blir besvärligt och tekniskt ohållbart att lappa och laga fasaden. Då återstår inpanelning. Den paneltyp som oftast går bäst ihop med timmerhuset är stående panel med locklist. Det bör dock vara breda, rejäla och gärna varierande dimensioner. Är det en vägg av fyra, som behöver inklädas, så klär man in den. Olikheterna mellan fasaderna är inte heller här något att bekymra sig för.

Knutbrädor har sedan länge använts för att skydda knutskallarna. Ill. Tomas Hultman.

Text: Rolf Sixtensson
Grafisk form: Lage Johansson

**HÅLLA HUS – arena för byggnadsvård,
hushållning och samhällsplanering.**

Ett samarbete mellan Länsstyrelsen Västerbotten,
Västerbottens museum, Skogsmuseet i Lycksele och
Skellefteå museum.

SKELLEFTEÅ 2006